

Tulum, Mertol (2020). *Har-nâme: Kanuni Devri İstanbul'unda Çingenerler ve Çingene Kültürü - Hüsâm-ı Sahrâvî*, İstanbul: Ketebe Yayınları: 241, ISBN: 978-625-7014-31-1

Günay Tulum¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID: G.T. 0000-0003-3409-7341

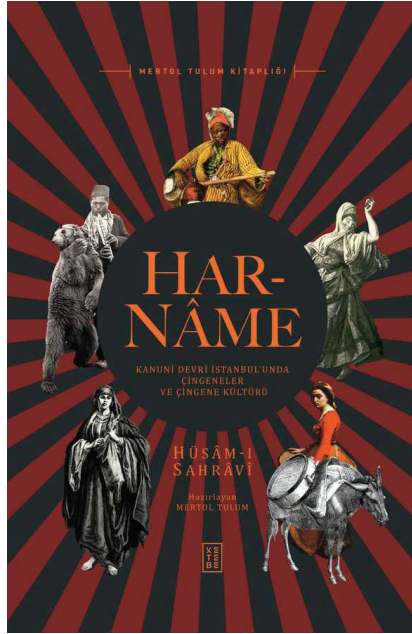
Sorumlu yazar/Corresponding author:
Günay Tulum,
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye
E-mail: gcelikelden@anadolu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 05.05.2020

Kabul/Accepted: 20.05.2020

Atıf/Citation:

Tulum, G. (2020). Har-nâme: Kanuni Devri İstanbul'unda Çingenerler ve Çingene Kültürü - Hüsâm-ı Sahrâvî [Mertol Tulum tarafından yayına hazırlanan *Mertol Tulum Kitaplığı-2: Har-nâme-Kanuni Devri İstanbul'unda Çingenerler ve Çingene Kültürü - Hüsâm-ı Sahrâvî* başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *TUDED* 60(1), 431-435.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0033>

Meslek hayatının ilk yıllarından itibaren ele aldığı el yazması eserlerde, dildeki iç gelişmelerle doğrudan ilişkili gördüğü söyleyişi yansıtan farklı seslendirmeleri tespit ederek ayrıntılı bir biçimde okurlara sunan Mertol Tulum, dil ve kültür envanterine kazandırdığı eserler arasında 2020 yılının başlarında Hüsâm-ı Sahrâvî’nin *Har-nâme* adlı eserini eklemiştir.

1970’li yılların başında İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kütüphanesine aldırılmış fotoğraflarını görerek varlığından haberdar olduğu bu yazma üzerinde Osman Kemal Kayra adlı öğrencisine bir doktora tezi de yaptıran Tulum, XVI. yüzyıla ait bu suskun tanığın peşini bırakmamıştır. Diğer bir deyişle, Hüsâm-ı Sahrâvî’nin *Har-nâme*’si Tulum’un filolojik neşri ile kolaylıkla izlenir bir metin hâline getirilmiş ve ilk defa içeriği de işlenip tanıtılmıştır.

Tulum, okurlara neyi, nasıl, neden yaptığına dair aydınlatıcı bilgiler verdiği “Sunuş”ta eserini kimseye bırakmadan, önce kendisi tanıtmıştır. Eser, “Yazar ve Eser”, “Hikâyeler”, “Hâtîme” (Bitiş) başlıklarıyla üç bölüme ayrılmıştır. Akabinde yazma nüsha tanıtılmış ve *Har-nâme*’nin “[Mukaddime] Hamd ü Senâ”, “Salât ü Selâm”, “Giriş”, “Hikâyeler”, “Hâtîme” başlıklarıyla çeviriyazılı metni verilmiştir.

Çeviriyazıda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak amacıyla “â”dan önce “ğ” ve “k”, “ı”den önce ve sonra “k”, hemze için ’ düz kesme, ayın için ‘ ters kesme işaretleri, Türkçe kelimelerde “ñ” ve kimi noktalama işaretleri ile kısaltmalar gibi kısıtlı sayıda işaret kullanma yoluna gidilmiştir.

“Ekler” bölümü ile dilcilik çalışmaları açısından bu çalışmayı eşsiz kılan ciddi bir emek ortaya konulmuştur. Ayrıca nadir bir yazma olan *Har-nâme*’nin tıpkıbasımını kitabının sonuna ekleyen Tulum, bu biricik nüshanın yok olmayacak şekilde çoğaltılmasını da sağlamıştır.

Hüsâm-ı Sahrâvî Kimdir?

Har-nâme’yi ilk bulup tanıtan merhum Ahmed Ateş’tir¹. Daha sonra merhum Adnan Erzi² konuyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Her iki yazar da *Har-nâme*’nin müellifinin adının Husâm, hasebinin el-Sahrâvî (acaba Konyalı mı demek istiyor?), nesebinin el-Bûtîmârî (?) ve lakabının el-Cülûğî (?) olduğu kaydını düşmüşler; ancak müellifin gerçek kişiliğine dair malumat verememişlerdir (Tulum 2020:13).

Mertol Tulum, *Har-nâme*’nin öncelikle Arapça mukaddimesinden yola çıkarak yazarın hasebi, nesebi, lakapları ve mesleği ile birlikte kendisini çerçeve hikâyede olaylar örgüsüne “Hüsâm” adıyla kattığını söyler ve daha önce yapılmamış şu açıklamaları yapar (2020:14-15):

- “Burada Sahrâvî bize göre, aralarında yer alacağı çoğu Çingene olan hikâye kahramanlarının yaşadıkları çevre dikkate alındığında, merhum Ateş’in Konyalı (?)

1 İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3-4 (31 Mayıs 1948), s.177-178.

2 Türk Tarih Kurumu, Belleten, Cilt: XIII, Sayı: 49 (1949), s. 173.

oranlaması (tahmini) karşısında oldukça güçlü ve doğru bir oranlama olarak, “köylü, kır insanı” anlamında seçilmiş olmalıdır.

- “Keskin kılıç; kılıcın keskin yanı” anlamlarındaki “Hüsâm” onun gerçek adı olabilir ama bu oldukça zayıf bir olasılıktır.
- Soyca (neseben) bûtîmârî, yani “balıkçıl soylu” olduğunu söylemesi, bu kuşun uzun gagası dikkate alındığında, kendisinin tanıtıcı özelliğinin burnunun uzunluğu olduğunu gösterir.
- Lakabının “Cülûgî” olması da yine burnunun uzunluğunu vurgulamak ile ilgilidir, çünkü bu kelime Türkçe’de uzun gagalı bir başka kuşun (çulluk) adıdır.”
- Nitekim ölen pazar eşiğinin cesedinin arkadaşlarınınca defne hazırlanışının anlatıldığı 33. hikâyede “Kefenin dikti Çuluk burnu-yıla” denilerek Çulûgî, Sahravî, Bûtîmâr, Bînî-dırâz (uzun burunlu), hayyâtî (terzi) Hüsâm’ın hem burnunun uzunluğuna hem de mesleğine gönderme yapılmıştır.

Bir letâif-nâme olan kitabını bilgi-bilgisizlik eksenine alegorik bir tarzda oturtan, eserinin mukaddimesinin bir kısmını Arapça yazdığı gibi, başta Farsça olmak üzere, yabancı kaynaklardan çok sayıda alıntı yapan ve bunları kaynak dillerden olduğu gibi aktaran, eserinin sonunda tasavvufî konulara da değinen ve özellikle Yaratıcı’ya özgü bir bağış olan “hidâyet” konusunu derinlemesine işleyen Hüsâm-ı Sahravî’nin -Bitiş (Hâtîme) bölümünün düşen yapıpraklarından ötürü- asıl adını öğrenemesek de üç dilli seçkin okumuşlar temsilcisi, felsefî-fikrî konulara yakın ilgi duymuş bir düşünce insanı, hiç şüphesiz saray çevreleri ile de yakın ilişkisi bulunan tanınmış biri olduğu ortadadır.

Har-nâme Nasıl Bir Eserdir?

Har-nâme; XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde en kalabalık Çingene nüfusunun İstanbul’un bugün yok edilmiş, çehresi büsbütün değiştirilmiş Kavaklı yöresindeki Çingene Karaca katunasında/kabilesinde yaşadığı bilgisini de veren, Çingenelerin hayatı ve kültürüyle ilgili bir çerçeve hikâyeyi bütünleyen çok sayıda “eşek” hikâyesini içermektedir (Tulum 2020: 21).

Tulum’un filolojik neşrinde söz konusu hikâyeler başlıklandırılıp, numaralandırılınca eserde toplam 66 hikâyenin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu hikâyelerin 5’i mensur, 60’ı manzum, 1’i mensur-manzum karışıktır. Eserde Arapça mukaddime, Farsça manzum hikâyeler, beyitler, mısralar vardır. Ayrıca bu hikâyeler arasında biri mensur diğerleri manzum 5 Nasreddin Hoca hikâyesine de rastlayan Tulum, Hüsâm-ı Sahravî’nin *Har-nâme*’sinin Nasreddin Hoca fıkralarının yazılı kaynakları arasında en eski eserlerden biri olduğunu da ortaya çıkarmıştır.³

Hikâyelerde ana kahraman eşek/eşekler olmakla birlikte sığır/öküz, at, it, deve, domuz, keçi, karga vb. hayvanlar; ay, güneş, gezegeenler, yıldızlar gibi gök varlıkları da bir bölüm

3 Nasreddin Hoca’nın adının geçtiği en eski kaynak Sarı Saltuk’un menkabelerini anlatan Saltuk-name (1480)’dir. İkinci kaynak ise Lâmi’î Çelebi’nin (ö.1533) Letâif’idir. Üçüncü kaynak da Hüsâm-ı Sahravî’nin *Har-nâme*’sidir (Tulum 2020: 28-29).

hikâyede olay örgüsüne katılır (Tulum 2020: 29). Örneğin 51. hikâyede⁴ geçen “Sürekli dönen felek öküzü ile bu dönüşten elde edilen ürünü tüketip geçen gündüz eşeği”nin karşılaştırıldığı “*Gâv-ı felek* gice ekinin saçar/Merkeb-i gündüz anı otlar geçer” beyti bir anlatım tekniği/edebî sanat olan “teşbih” açısından da daha önce rastlamadığımız ilginç bir örnek sunmaktadır: “merkeb-i gündüz” ad takımı.

Menâkıb-ı Memâlik⁵ (Ellerin/Yörelere Menkıbeleri) başlığını taşıyan son hikâyeye, bölge ağızları üzerindeki çalışmalarda belirlenen özelliklerin tarih içindeki sınırlarını veren bu tür bilgilerin yer aldığı yok denecek kadar az yazılı kaynaklardan biri olması nedeniyle oldukça değerlidir (Tulum 2020: 31). Ayrıca metinde XVI. yüzyılın dili açısından aykırı/farklı örnekler altı çizili italik harflerle belirtilirken; zengin söz varlığının tarihî gelişim ve değişimini izleme fırsatı sağlayan 87 atasözü çavuş işareti (« ») ile 196 deyim de koyu harflerle dizilmiştir⁶.

Bu tanıtma yazısında vurgulanmadan geçilemeyecek hususlardan biri de Tulum’un “Ekler” bölümüyle ortaya koyduğu titiz çalışmadır. Tulum, “Ekler” bölümünü *Har-nâme*’deki dilcilik ve edebiyat malzemesinin topluca bulunduğu bir bellek hâline getirmiş ve şu başlıklar hâlinde okurlara sunmuştur:

Adlar Dizini (253-262), Atasözleri (263-264), Deyimler (265-267)

Ön Seste /d/ ve /t/ Sesleri (269):

1. Kalın Sıradaki Kelimelerde (269-274)⁷
2. İnce Sıradaki Kelimelerde (274-275)⁸
3. İlk Sesi ط (tı) ile yazılmış olup /d/ okunan iki kelimedeki ikinci hece başındaki sesin durumu
4. Yabancı asıllı kelimelerde ط (tı)

Halkılaşmış Söylenişlerde Yazımları Uygunlaştırılan Kelimeler (277)

Vezne Uygun Okunmak Amacıyla Yazımları Değiştirilen Kelimeler (283)

Türkçe Kelimelerde Kimi Ünsüz Seslerin Erimesiyle Önceki Ünlü Üzerinde Meydana Gelen Uzunluğun Yazıda Yansıtılması (285)

4 Tulum 2020: 205.

5 Eser; Aydın, Rumeli, Konya, Tokat, Manavgat vb. yerlerde yaşayan halkın konuşma diline dair önemli örnekler barındırır.

6 *Yidiğini bildiğini dañlar ol/Ol kişileri oradan eğler ol* (Tulum 2020: 169) Du‘â-yı devlete **ağız açarlar/Seni göriceğez** bundan kaçarlar (Tulum 2020: 240) «Bozuk leğleğin yuvasını Tañrı yapar.» (Tulum 2020: 77/18a). **Babasız oğlan döndü** re‘âyâ/Yemek çıkarmaz oldu çok zevâyâ (Tulum 2020: 240)

7 “a) ط (tı) ile yazılmış olup /t/ okunanlar,
b) ط (tı) ile yazılmış olup /d/ okunanlar,
c) د (dal) ile yazılmış olup /d/ okunanlar” alt başlıklarına ayrılmıştır.

8 “a) د (dal) ile yazılmış olup /d/ okunanlar,
b) ت (tı) ile yazılmış olup /t/ okunanlar” alt başlıklarına ayrılmıştır.

Genel Değerlendirme

1. *Har-nâme*'nin eldeki nüshası biriciktir, tektir; üstelik ancak yazara ait çok sayıda değiştirme işlemi barındırdığından müellif nüshasıdır (Tulum 2020: 43).
2. Hüsâm-ı Sahrâvî'nin mensur-manzum karışık *Har-nâme*'si, Şeyhî'nin manzum *Har-nâme*'si ve Molla Lütîfî'nin mensur *Har-nâme*'si gibi letâif türünde kaleme alınmış edebî bir metindir.
3. *Har-nâme*, donuklaşmış yazım kurallarına aykırı çok sayıda örnek barındırır.
4. Türlü kaynaklardan derlenmiş eşek hikâyeleriyle biçimlenen bu metin aynı zamanda Kanunî devri İstanbul'unda çingene kültürünü anlatmasından ötürü konusu bakımından orijinaldir.
5. Gerçek kimliği bilinemeyen Hüsâm-ı Sahravî'nin müşahhas varlığı bu eserle gün yüzüne çıkarılmıştır.
6. “Manzum bitiş (hâtîme)” bölümünde beklentilerini sıraladıktan sonra tasavvufî, fikrî, felsefî konulara da değinen ve özellikle Yaratıcı'ya özgü bir bağış olan “hidâyet” konusunu derinlemesine işleyen Hüsâm-ı Sahrâvî, Zeynîlik tarikatıyla ilişkili bir bilgidir (Tulum 2020: 40-41).
7. Tulum; yazarın ihmalinden kaynaklananlar başta olmak üzere eksik bırakılmış başlıkları koyması, kenara/satır dışına yazılmış sözler/söz öbeklerini metnin içine alması, gözden kaçan yanlış ve eksiklikleri tamamlaması ve üç dilli bir metin olan *Har-nâme*'nin Arapça ve Farsça'dan bütün alıntılarını Türkiye Türkçesi'ne çevirmesiyle metni kolaylıkla izlenir bir hâle getirmiştir.

Elli yılı aşan eski metin okumaları ve incelemelerini bırakmayarak, mesleğini hayatı hâline getiren; dilcilik, edebiyat ve kültür tarihi çalışmaları arasına Hüsâm-ı Sahravî'nin *Har-nâme*'sini filolojik esaslı bu neşriyle hediye eden Mertol Tulum'a teşekkür ediyor, yüce Tanrı'dan Türkolojinin ulu çınarına esenlik diliyoruz.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ateş, Ahmed (1948). *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3-4 (31 Mayıs 1948), s.177-178.*
- Erzi, Adnan (1949). *Türk Tarih Kurumu, Belleten, Cilt: XIII, Sayı: 49, s. 173.*
- Tulum, Mertol (2020). *Mertol Tulum Kitaplığı-2: Har-nâme-Kanuni Devri İstanbul'unda çingeneler ve çingene kültürü-hüsâm-ı sahrâvî*, İstanbul: Ketebe Yayınları: 241, ISBN: 978-625-7014-31-1.

